



Євген РУДНЄВ

КОТЛЯРЕВСЬКИЙ

Драма у двох діях

Драматургія, як на мене, то завжди “таїна”, “їзда в незнане”. Тому й перераховуємо драматургів на пальцях однієї руки, бо небагатьом дано витримати цю “їзду”, ще й завершити її гідно. Євгену Рудневу це вдається. Чому й є свідченням пропонована п’єса “Котляревський”, драма з життя славнозвісного автора “Енеїди” і “Наталки-Полтавки”, своєрідної Людини-загадки... З його життя автор бере лише два дні, але які...

Полтава. Лютий, 1826 рік. Тривожний, грізний, розбурханий час. Ще все довкола “дихає” кривавими грудневими подіями на Сенатській площі в Петербурзі і їх жорстоко придушеного чернігівського відгомону. Іван Петрович важко переживав ці поразки заколотників, серед яких було багато його друзів. Та й сам він, як свідчать невідомі до цих пір широкому загалу історичні документи, був активним членом деяких таємних товариств.

Свою драматургічну розвідку Євген Руднев розпочинає з вельми цікавої зустрічі після п’ятнадцятирічної перерви Івана Котляревського зі своєю першою глибокою і чистою любов’ю – Марією Семенівною Стахівською... І ось тут розпочинається та “таїна”, про яку я писав. Говорили колись мудрі “хід Є2-Є4 ні хороший, ні поганий... все визначається його доцільністю”. Так і тут. З цілої низки подібних дуетних п’єс її вирізняє “доцільність”. А ще новизна погляду, ґрунтовна, глибока обізнаність з історичним тлом і, найголовніше, з непересічною постаттю об’єкту драматургічного дослідження. А в тому, що це саме п’єса-дослідження, я переконаний. Напевне, саме цим вона і зацікавила полтавчан і чекає на свою сценічну появу. І вже надихнула митців найстарішого в Україні Дніпропетровського обласного музично-драматичного театру імені Т.Г.Шевченка – ученицю М.М.Крушельницького народну артистку України Лідію Кушкову та заслуженого артиста України Валерія Ковтуненка. Сподіваюся, з цього діалогу народиться іскра, що запалить багаття любові й шани до великого Котляревського.

Василь Неволов,

**член СПУ, головний редактор репертуарно-редакційної колегії з драматургії
Міністерства культури і мистецтв України, кандидат мистецтвознавства.**

травень, 1997.

Дійові особи: Котляревський Іван Петрович.
Стахівська Марія Семенівна.
Микола.

Полтава, лютий 1826-го року.

Дія друга.

Картина друга.

Та ж сама, що і в першій дії, кімната; ті ж самі речі і предмети. Тільки на столі з’являється букет із паперових квітів. Біля вікна стоїть Котляревський, розглядає щось на вулиці. Він у тому ж що і раніше, чорному фраку, при білій краватці.

Стукіт у двері.

Котляревський. Прошу. Заходьте, будь ласка.

Входить Стахівська. Тепер вона без капелюшка; волосся дбайливо укладене в красиву, високу зачіску, довгі закручені локони спадають на плечі.

Стахівська. Не завадила?

Котляревський. Ні-ні, будь ласка. Радий тебе бачити після сніданку.

Стахівська. Що це ти там розглядав, у вікні?

Котляревський. Та так, любо дивитися на зимову Полтаву, на річку Ворсклу... Сніг сів, почорнів.

Така сильна відлига. І в природі зміни, і в людях зміни...

Стахівська. Тобто?

Котляревський (відходить від вікна, наближається до гості). Проходь, будь ласка, до канапи. Сідай.

Стахівська. Дякую... Ой, які красиві квіти! Червоні троянди, білі троянди... (Розглядає з радісною усмішкою квіти.) Ач, паперові, а зразу не скажеш. Як живі! Вправна робота. Це ти... створив?

Котляревський. Ні, це моя економка Мотря.

Стахівська. Червоний колір – символ кохання, а білий – людської чистоти, порядності... Дуже люблю квіти. (Поволі йде до канапи.) Дуже!

Котляревський. Особливо – троянди.

Стахівська. Ти і це не забув?! (Після паузи.) Погода справді суттєво змінилася. Ще вчора тріщав мороз, в пальці заходили зашпори, а от сьогодні – наче весна. Навіть зі стріх капає...

Котляревський. Микола каже, що ти гуляла трішки після сніданку?

Стахівська. Так.

Котляревський (ставить стілець перед канапою, теж сідає.) Ну, і як тобі у нас?

С т а х і в с ь к а. Мені дуже сподобалося, як саме ти частуєш, пригощаєш гостей. І вечеря вчора була чудова, і сніданок сьогодні - хоч куди. Мабуть, тільки в Малоросії бувають такі страви...

К о т л я р е в с ь к и й. Ти, вочевидь, хотіла сказати: на Україні?

С т а х і в с ь к а. А хіба Малоросія і Україна не одне і те ж?

К о т л я р е в с ь к и й. Слово "Малоросія" принижує і наш край, і наших людей. (З гідністю.) Є Україна, є українська культура, історія. Це слово існує давно, воно згадувалось ще в Іпатівському зводі 1187 року, коли Московії взагалі не було.

С т а х і в с ь к а. Я таких тонкощів не знаю.

К о т л я р е в с ь к и й. Даремно. Адже ти - корінна українка, і дядечко твій був українцем, і весь ваш рід з України. Цим треба пишатися, а перекручень і карикатур на хохлів і так вистачає.

С т а х і в с ь к а. В'їдливий ти. І до всього чіпляєшся... Давай краще про щось інше.

К о т л я р е в с ь к и й. Про що ж саме?

С т а х і в с ь к а. Ну, скажімо, про... масонську ложу "Любов до істини"...

К о т л я р е в с ь к и й (насторожено). А навіщо це... жінці?

С т а х і в с ь к а. Цікавість... Жінки ж бо полюбують таємничі речі.

К о т л я р е в с ь к и й. А чому ти питаєш про це саме у мене?

С т а х і в с ь к а. А тому, що ти був промовцем цієї ложі, активним її членом.

К о т л я р е в с ь к и й (примруживши очі, холодно). Це тобі... твій підполковник... сказав?

С т а х і в с ь к а (з удаваною байдужістю). А хіба я сама не могла це почути? Стоячи під дверима, наприклад...

К о т л я р е в с ь к и й. Від кого, якщо не секрет?

С т а х і в с ь к а. Та від того ж самого Горленка, коли він розмовляв на цю тему з кимось із своїх поліцейських!

К о т л я р е в с ь к и й. Справді, була така ложа. Заборонена царем у 1819-му році. Все.

С т а х і в с ь к а. А заснував її - Новиков Михайло Миколайович, нині покійний, еге ж?

К о т л я р е в с ь к и й. Допустимо. Ну і що із цього?

С т а х і в с ь к а. А яке саме завдання ставили перед собою члени ложі "Любов до істини"?

К о т л я р е в с ь к и й. Якщо ти так добре обізнана з цією справою, то знаєш, мабуть, і відповідь на це слушне питання.

С т а х і в с ь к а (кривиться). Не хочеш, добродію, говорити, не хочеш... А чому? Та тому, що відчуваєш за собою якусь провину!

К о т л я р е в с ь к и й (встає, роздратовано). Таке враження, що ти допит ведеш. Як слідчий!

С т а х і в с ь к а (заливається сміхом). Хе, який з мене слідчий... Кажу тобі: жіноча допитливість іноді не знає меж. (Серйозно.) Не забувай також і про те, що я - з Білої Церкви. Адже саме там, а ще у Василькові, Мотовилівці, Фастові та Трилісах відбувалися основні події, коли в кінці грудня повстав Чернігівсь-

кий полк...

К о т л я р е в с ь к и й (глухо). Ти щось знаєш... про це повстання?

С т а х і в с ь к а. Знову ж таки тільки те, що чула випадково з розмови мого чоловіка з товаришами по службі, військовими 17-го Єгерського полку, що стояв у нашому місті. (Після паузи.) Ще задовго до повстання Горленко написав "Записку" військовому міністрові графу Татищеву. Там була інформація про таємні організації, про їх керівників та найактивніших членів: братів Муравйових-Апостолів, Бестужева-Рюміна та інших.

К о т л я р е в с ь к и й. Тобто він, твій вусань Горленко, написав донос?!

С т а х і в с ь к а. А чому "донос"? Горленко виконав те, що повинен був виконати поліцейський. Тільки і всього! У кожного своя робота.

К о т л я р е в с ь к и й. Твого чоловіка нагородили, мабуть, за цей... за цю "записку"?

С т а х і в с ь к а. Татищев залишився ним задоволений, він викликав Горленка до Петербурга і Володя був там майже тиждень. Був навіть присутній при допитах деяких заколотників. А коли повернувся додому, то зразу ж сказав мені: тепер, Марі - він називає мене тільки так: Марі - в нашому житті стануться великі зміни.

К о т л я р е в с ь к и й (замислено). Чим більше все змінюється, тим більше залишається, як було, стверджують французи...

С т а х і в с ь к а. Занадто мудро. А треба, щоби розуміли всі, а не тільки письменники.

К о т л я р е в с ь к и й (підходить до столу, стоїть спиною до гості). В пекло треба твого Горленка...

С т а х і в с ь к а (з усміхом). Даремно ти нервуєш. Комусь треба працювати і в поліції. Не було б Горленка, знайшли б іншого. Ну, не сердься, Іванку, благаю тебе! Я ж тобі все розкакую, як на духу. А могла б і промовчати, приховати дещо від тебе. Отже - цінуй відвертість, задовольни, будь ласка, і мою жіночу допитливість...

К о т л я р е в с ь к и й. Дивлячись, яку. Я у поліції не працюю, тому і знаю значно менше твого Горленка.

С т а х і в с ь к а. З правителем канцелярії малоросійського генерал-губернатора Новиковим ти був у дружніх стосунках. Отже, скажи: це правда, що у нього була "Зелена книга", тобто статут "Союзу благоденства"?

К о т л я р е в с ь к и й (роздумуючи). Що ж... я відкрию тобі... істину. Свідомо на це піду, сподіваючись, що ти зрозумієш врешті-решт цих людей, їхні погляди. Те, за що вони ладні були віддати життя. Не зможеш не зрозуміти! Адже ти колись була наївною, але порядною, скромною, чистою душею дівчиною. Саме такою я тебе запам'ятав з перших наших зустрічей у Ковряях!

С т а х і в с ь к а. Дякую. Після таких слів і епітетів дуже важко бути іншою.

К о т л я р е в с ь к и й. Отож слухай. У Михайла Миколайовича Новикова справді були обидві частини "Зеленої книги". Перша - для широкого кола членів

“Союзу благоденства”, а друга - відома лише ватажкам і найстаршим членам цього таємного товариства...

С т а х і в с ь к а. І про що ж там йшлося?

К о т л я р е в с ь к и й. У першій частині - про поширення освіти і добродійності, щоби проповіддю добра та моральності, використовуючи виключно літературу і мистецтво, ліквідувати пороки суспільства. Саме до цього і прагнули члени масонської ложі “Любов до істини”.

С т а х і в с ь к а. Але ж ти сказав, що була й друга частина “Зеленої книги”?

К о т л я р е в с ь к и й. Так. Вона мала на меті запровадити представницьке правління в Російській імперії. Це вже - зовсім інше: кардинальні зміни у суспільстві, важка боротьба...

С т а х і в с ь к а. Скажи, а хто попередив сина Новикова, що в їхньому маєтку в селі Тагамлик на початку січня цього року мають робити трус?

К о т л я р е в с ь к и й. Гм, а чому ти вважаєш, що його хтось попередив?

С т а х і в с ь к а. А тому, що ніяких документів про існування “Союзу благоденства” та ложі “Любов до істини”, ніякого проекту республіканської конституції знайти там людям Манжоса не вдалося. Тільки попіл в каміні та шматки обгорілих паперів. До речі, про трус цей знали лічені люди...

К о т л я р е в с ь к и й. Хто ж саме?

С т а х і в с ь к а. Малоросійський генерал-губернатор князь Рєпнін, нинішній правитель його канцелярії Сердюков та полтавський поліцмейстер Манжос...

К о т л я р е в с ь к и й (відводить очі). А що, може, хтось попередив сина. Адже Михайла Миколайовича Новикова поважало багато людей...

С т а х і в с ь к а. Ти щось знаєш з цього приводу?

К о т л я р е в с ь к и й (сухо). Ні.

С т а х і в с ь к а. А цей самий Сердюков... Він ходить до тебе?

К о т л я р е в с ь к и й. Ходить... і досить часто. Бо він дуже полюбляє поезію, літературу взагалі. А що?

С т а х і в с ь к а. Та нічого.

К о т л я р е в с ь к и й (насмішкувато). Які ще будуть питання, пані слідчий?

С т а х і в с ь к а (тихо сміється). Слідчий?.. Се ти перебільшив... Який же з мене слідчий? Курям на сміх. (Повільно, з паузами). Зараз у Петербурзі... слідчий комітет... Проводить дослідження заарештованих Лукашевича, Алексєєва і Кочубея. Їх звинувачують у причетності... до “Товариства Малоросійського”... Цікаво, а що це за таємна організація така?

К о т л я р е в с ь к и й. А чому ти вважаєш, що я щось про це знаю?

С т а х і в с ь к а. Ти ж був у добрих стосунках з цими людьми! Сам сказав, що за кошти Семена Михайловича Кочубея у 1809-му році в Петербурзі були надруковані перші чотири частини “Енеїди”... Крім того, кожен із цієї трійки був членом масонської ложі “Любов до істини”.

К о т л я р е в с ь к и й (з іронією). О леле, така обізнаність заслуговує, щонайменше, на повагу! Дивовижна обізнаність!

С т а х і в с ь к а (з білозубою усмішкою). От бач... А по суті?

К о т л я р е в с ь к и й. Я тобі нічого не можу сказати з цього приводу.

С т а х і в с ь к а (розчаровано). А говорив, що розкажеш усе, що знаєш... задовольниш мою жіночу допитливість.

К о т л я р е в с ь к и й. Те, що знаю, я вже сказав. А взагалі - знаю дуже небагато.

С т а х і в с ь к а. Не вірю! Не вірю, і все тут! Адже ти був, мабуть, не тільки членом масонської ложі “Любов до істини”? Боїшся сказати зайве?!

К о т л я р е в с ь к и й. Ти, бачу, ще й психолог!

С т а х і в с ь к а. А хоча б і так, хіба це погано?.. Однак я про інше... (Кидає пильний погляд на Котляревського.) Ти, Іване, вже розказав мені дуже багато цікавого. Вельми цікавого, значного і секретного! І якщо твої товариші довідаються про це, то вони, мабуть, будуть вважати тебе зрадником. Адже ти...

К о т л я р е в с ь к и й (перебиває). Перестань! Нісенітниці плетеш! (Швидко встає.) Нічого секретного я вам, вельмишановна, не виклав! А та інформація, яку ти отримала від мене - про Новикова, про масонську ложу, Лукашевича і його товаришів! - без сумніву, давно вже відома Слідчому комітету в Петербурзі. (Жорстко.) Інакше, яким же чином ти тоді довідалася про це все? Яким, га? Отож, не думай, що Котляревський такий вже дурний!

С т а х і в с ь к а. О-о, Боже, як ти розхвилювався! Даремно. Вже не можна і пожартувати. (Винувато.) Ну, вибач, будь ласка.

К о т л я р е в с ь к и й. Від таких жартів моторошно на душі робиться!

С т а х і в с ь к а (урівноваженим тоном). Я перепрошую... Кажуть, Лукашевич підносив зрадника Мазепу, ідеалізував його?

К о т л я р е в с ь к и й. Одні люди вважають Мазепу зрадником, інші - борцем за незалежну Українську державу. Скільки людей - стільки й думок. Звичайне явище.

С т а х і в с ь к а (кривить губи). І тут ти уникаєш прямої відповіді. Талант! Неабиякий хист! Ти мене боїшся, чи що? Не довіряєш?!

К о т л я р е в с ь к и й (хмурить брови). Наскільки я розумію, ти негативно ставишся і до всіх таємних товариств у Російській імперії, і до людей, які були членами цих товариств. Я вгадав?

С т а х і в с ь к а. Так! Бо люди ці - державні злочинці. Погані се люди! І я їх зневажаю!

К о т л я р е в с ь к и й (зітхає). Навіть: “державні злочинці”?! Висновок - дуже красномовний. Звичайно, таке поняття, як муки совісті, тобі незнайоме, еге ж?

С т а х і в с ь к а (з подивом). Я тебе щось не розумію... Ти, власне, про що?

К о т л я р е в с ь к и й. Та все ж про те саме! Ти, як і Голубович, як і інші поміщики, живеш за рахунок своїх селян-кріпаків. У тебе є маєтки, земля, млини. Є гроші. Багато грошей! Сите, гуляще життя. Бали, раути. Ніяких турбот. Ось він, ящик Пандори! (З глумом.) Добре тому, хто не хоче брати; а той, хто бере, як по душі дере. Оце твоє життєве кредо!

С т а х і в с ь к а. Припустимо. Ну і що?

К о т л я р е в с ь к и й. Впору відчути тугу і сором! За те, що ти, по суті, нічогісінько корисного для суспільства не робиш - з тебе навіть води не вивариш!

С т а х і в с ь к а. Для чого ти завів цю дурну розмову?

К о т л я р е в с ь к и й. А для того, щоб зайвий раз підкреслити, що члени таємних товариств, люди, яких ти зневажаєш і маєш за державних злочинців, - зовсім не схожі на тобі подібних. Бо вони - справжні люди, люди з великої літери! Прометеї!!

С т а х і в с ь к а. А ти, Іване, не боїшся їх підносити? Звеличувати?! Адже перед тобою - дружина поліцмейстера. І якщо я розкажу, який ти карбонарій...

К о т л я р е в с ь к и й. Нівроку! Ходиш, як овечка, а буцаєш, як баран... Розкажуй, кому хочеш! Я тебе аніскілечки не боюся... Але думку свою закінчу. (Насупився.) Так от, щодо багатьох членів таємних товариств. Тих людей, які зараз у Петропавлівській фортеці...

С т а х і в с ь к а. Ватажки підуть на плаху. Так Горленко сказав.

К о т л я р е в с ь к и й. Це буде велика трагедія! Члени таємних товариств, ватажки - люди особливого складу. У переважній своїй більшості - безкорисливі, віддані високій і чистій ідеї. Князі, графи, барони і просто дворяни. Лицарі справедливості!..

С т а х і в с ь к а. Нонсенс! Бозна-що!

К о т л я р е в с ь к и й. Ні! Усе закономірно!! У багатьох із цих людей було багатство - маєтки, значні прибутки, - становище в суспільстві, блискуче майбутнє, - але вони віддали перевагу боротьбі за свободу, за кращу долю всіх громадян Російської імперії - росіян, українців, поляків. За Демократичну конституцію, за ліквідацію кріпосництва, котре в багатьох країнах Західної Європи відмінено ще кілька століть тому. Отака правда, Машо!

С т а х і в с ь к а. Вперто захищаєш їх!

К о т л я р е в с ь к и й. Бо вони заслуговують того! Вони щиро хотіли звільнити Вітчизну від брехні та лицемірства, від пороків!

С т а х і в с ь к а (у глибокому роздумі). Не знаю, не знаю... Говорити красиво, як і вправно римувати, ти вмієш, се мені відомо давно. Однак я з тобою багато в чому не згодна!.. Ти зустрічався з братами Муравйовими-Апостолами, Новиковим, Сергієм Волконським, Лорером, Капністами... (Не зводячи очей з Котляревського.) Отож, знаєш чимало таємниць?

К о т л я р е в с ь к и й. Знаю.

С т а х і в с ь к а (задоволено). От бачиш! І найбільше, мабуть, про Новикова, правда?.. Таємнича постать, сей Новиков! Якби він був живий, його б уже давно заарештували і відвезли б до Петербурга... Горленко каже, що Татищев за інформацію про Новикова ладен віддати мільйон золотими...

К о т л я р е в с ь к и й. Це, між іншим, дешево. Адже Новиков був чудовою людиною. Високоосвічений, сміливий, порядний.

С т а х і в с ь к а. Може і так.

К о т л я р е в с ь к и й. І, хоча письменником Новиков ніколи не був, однак це не завадило петер-

бурзькому "Вільному товариству любителів російської словесності" прийняти його до своїх членів-кореспондентів.

С т а х і в с ь к а (підхоплює). А ще - Новиков надіслав секретареві цього товариства Нікітіну спеціального листа. Дав дуже хорошу характеристику наглядачеві "Будинку виховання дітей бідних дворян" Івану Петровичу Котляревському. Це якоюсь мірою допомогло тобі згодом стати дійсним членом одного товариства, хоча головне тут, звісно, "Енеїда".

К о т л я р е в с ь к и й. Навіть це ти знаєш? Дивно!

С т а х і в с ь к а. Нічого дивного. Якщо жінка когось дуже любила в юності, то вона потім уважно слідкує за цим мужчиною.

К о т л я р е в с ь к и й (з недовірою). Так-так... Любила - не любила...

С т а х і в с ь к а. Ти, Іване, зараз попав у халепу. Велике лихо у тебе... Ти, друже, у пастці!

К о т л я р е в с ь к и й. Все залежить від того, як на це подивитись. (Рівним тоном.) Не треба мене лякати, я, шановна, не із лякливих.

С т а х і в с ь к а. Я тебе не лякаю, а констатую факти, хочу допомогти.

К о т л я р е в с ь к и й (підходить до столу, переставляє з одного місця на інше чорнильницю). У мене таке враження, що ти тут... у мене... проводиш в життя ретельно розроблений кимось план допиту. Начебто все це - жіноча допитливість, звичайнісінька цікавість... Безвинні речі, мовляв! А насправді?!

С т а х і в с ь к а. А насправді?

К о т л я р е в с ь к и й (звуживши очі). Я дуже сумніваюся, що ти про Новикова і таємні товариства довідалася випадково, коли стояла під дверима. Далі, папери і рукописи на моєму столі, а також папери в шухляді лежали не так - значить, ти і тут проявила... оту жіночу допитливість. (Насмішкувато.) Нема тобі ані стиду, ані бриду. (Крижаним тоном.) А ще я навів довідки. Ти приїхала в Полтаву не на перекладних, як говорила, а у власному екіпажі з четвіркою гнідих. І залишила цей екіпаж у полтавського поліцмейстера Манжоса. Тобто, і тут брешеш! Єгипетська мума!! (Дивиться у вічі гості.) Чуєш, в тобі дідько сидить?! Ти приїхала сюди зовсім не заради любові до мене...

С т а х і в с ь к а (не витримує його погляду, ховає очі). То що... ти мене... вб'єш, може? (Схлипує.)

К о т л я р е в с ь к и й. Я не вбивця, Машо. Але запам'ятай: справжня любов несумісна з підлістю.

С т а х і в с ь к а (тихо). Мабуть... мабуть, я і справді приношу тобі тільки неприємності, нещастя...

К о т л я р е в с ь к и й. А на додаток - ти ще й вік собі зменшила на п'ять років. Адже, наскільки я пам'ятаю, ти молодша від мене майже на одинадцять років, тобто тобі зараз - сорок п'ять. Ну та добре, жінкам властиво зменшувати свій вік, я це розумію і прощаю. А от попереднє... Чуже лихо за ласощі, а власне - за хрін, так?

Стахівська витирає носовою хустинкою очі. Шибки вікон в кімнаті спалахують на мить синювато-жовтим вогнем. Гримить надсадно грім. Здається, ще секунду - і хата не витримає грізних перекотів.

Котляревський квапливо підходить до вікна. Витягнув-

ши шию, напружено розглядає, що діється надворі...

Стахівська понуро дивиться в підлогу і мовчить.

Котляревський. Вперше бачу, щоб узимку, в лютому була гроза... Це, мабуть, зв'язано з відлигою. Зустрілося холодне й тепле повітря... Диво! Лютнева гроза... Ач, як блимає... І вітер вигецує... (Знову повертається до гості.) Гроза надворі, гроза і в наших з тобою душах, Машо...

Стахівська (у сум'ятті). Щось діється зі мною зараз, сама не знаю що... Боляче мені за все... Боляче, соромно і гірко...

Котляревський (затримує на гості пильний, недовірливий погляд). Не знаю, чи правду ти кажеш, чи ні... Як би там не було, а колись се повинно статися...

Стахівська (плечі тремтять, плаче). Пробач, Іване... Це нечистий поплутав мене... Я справді приїхала сюди з іншою метою... Це все Горленко... Пробач, милий... (Підбігає до Котляревського; опускається на коліна, цілує йому руки.) Пробач, милий... Я не хотіла цього робити... Але він... він... Горленко... я не хотіла, пробач...

Котляревський (гладить Стахівську по голові). Ну що ти, Машо... що ти... Не плач... Не треба плакати. (Зворушено.) Встань, дуже тебе прошу... Давай краще сядемо. (Підтримує гостю під лікті, підводить обережно до канапи.) Ось так. Сідай, будь ласка. Заспокойся, Машо. Ось так...

Стахівська (продовжує схлипувати, витирає знову носовою хустинкою очі). Це він все, Горленко... Коли він довідався, що ми з тобою давні знайомі, закохані навіть були одне в одного, то почав насідати на мене. Від Котляревського, мовляв, можна довідатися про все! І про таємничого Новикова, і про ложу "Любов до істини", "Товариство Малоросійське"...

Котляревський. Бач, який розмах!

Стахівська. У нього на тебе є якісь секретні матеріали...

Котляревський. Цікаво.

Стахівська. Він примусив мене перечитати твої твори, багато розповідав про тебе. Він твою біографію знає краще, аніж свою! Горленко ґрунтовно підготував мене до зустрічі з тобою... навіть досьє на тебе дав переглянути... Він і в Петербурзі в цьому році уже тричі побував - у Татищева і Бенкендорфа. Вони давали йому інструкції, як діяти...

Котляревський. Коли? До арешту Лукашевича чи після?

Стахівська. Здається, після.

Котляревський. Собі на умі.

Стахівська. Горленко не раз говорив мені, що на цьому, мовляв, можна зробити блискучу службову кар'єру. Адже військовий міністр Татищев і генерал Бенкендорф обіцяли йому високу посаду в столиці, якщо він допоможе Слідчому комітетові...

Котляревський. Значить, ти приїхала до Полтави з єдиною метою: будь-що дістати у мене відомості про таємні товариства, їх керівників та активних членів?! Так я розумію? І перше кохання тут не винне. Та й взагалі, чи було воно, Машо? Чи кохала ти насправді коли-небудь домашнього вчителя Котляревського?!

Стахівська (знову плаче, тремтячим голосом). К-кохала... д-дійсно к-кохала... Б-богом клянусь, Іване... К-кохала...

Котляревський. І Горленка... покохала?

Стахівська (крізь сльози). Т-так... Л-любов сліпа, Іване... С-сліпа... І от т-тільки сьогодні... т-тільки тепер, к-коли з-знову побачила тебе, коли почула все, що ти сказав отут, - зрозуміла, що люблю і любила тільки т-тебе... Тільки т-тебе одного, чуєш?!

Котляревський. Хотілося б вірити, Машо.

Стахівська. Наче щось п-перевернулось в душі... То б-було одне життя, а відтепер - починається інше. Без лицемірства і двоєдушності... Так, я дійсно кохала і кохаю тільки тебе! (Бере його руки, притискує до грудей.) Що ж, я в своєму житті зробила багато помилок, тепер за все треба розплачуватися. Однак клянусь тобі: Горленко від мене нічого і ніколи не одержить! Ніякої інформації про таємні товариства! Клянусь, любий!!

Котляревський (неголосно, але з почуттям). Це буде важко зробити, Машо. Адже ти - слабка людина, безвільна жінка.

Стахівська. Ні, я зовсім не така. Ти мене просто не знаєш! Коли треба, я буваю твердою... А зараз - тим паче. Зараз у мене наче крила вирости. Хай я краще загину, аніж скою щось таке, що нашкодить тобі. (Кусає у відчаї губи.) І йому, Горленкові, не дам цього зробити! Клянусь, любий. Вір мені, дуже прошу тебе! Віриш?!

Котляревський. Мені, Машо, нічого не лишається більше.

Стахівська. От і добре!

Котляревський. Через що я відчуваю зараз такий щем, таку смертельну жалість до тебе, га?! А ще - спалахнула, заборсалася гарячкова думка: "Чим же тобі допомогти? Чим?! Пропадеш адже!!" Знаю поки що одне: мати діло з такою людиною, як Горленко, це не жарти, Машо. Хоча він і твій чоловік, хоча він і кохає тебе, мабуть, проте для нього немає нічого святого, розумієш?!

Стахівська. Заспокойся, Іванку... Все буде гаразд, от побачиш!

Котляревський. Щось не віриться. І хоча серце відтало трохи, однак воно наскрізь насичене болем.

Стахівська (виймає тремтливими пальцями з-за корсажу невеличкий пакунок). Тобі вони тепер більш потрібні... На добрі справи! (Рішуче простягає пакунок Котляревському.) Ось, візьми.

Котляревський. Що це?

Стахівська. Гроші. Тут - п'ять тисяч асигнаціями... Горленко програв у карти цивільному губернаторові рік тому. А дружина - відвези і поверни сей борг. Наче це п'ять копійок! Це - мої гроші, і я вільна розпоряджатися ними так, як хочу.

Котляревський (трохи здивовано). Пробач, але мені гроші не потрібні. Навіщо вони мені?

Стахівська. Неправда! Твій слуга Микола казав мені, що хазяїнові доводиться скрутно. Грошей не вистачає навіть на їжу, весь час позичає. Не кажу вже про "Будинок виховання дітей бідних дворян". Хіба ж

по сто карбованців на рік на одного казенного - се нормально?

Котлярєвський. Така шляхетність з твого боку, Машо, похвальна. Але якщо ти жертвуєш цю суму з благодійною метою нашому "Будинку виховання" то я... я... (Нерішуче тре пальцем скроню.)

Стахівська (насилено засовує пакунок Котлярєвському за фрак). Бери, Іване, не цурайся! Даю від щирого серця. Використаєш ці гроші так, як підкаже тобі совість.

Котлярєвський (все ще вагається, чи брати гроші). Не знаю, далєбі... Купимо для "Будинку виховання" підручники та взуття. Спасибі тобі. (Після паузи.) Значить, Горленко твій і в карти грає?

Стахівська. А то як?! Часто і азартно. Має, поганець, великі борги. А ще - коханку в Києві... Він на п'ять років молодший від мене... Хитрий, як лис!

Котлярєвський (хмуро). Діла-а...

Стахівська. Я тебе більше не розчарую, Іване. Ніколи! (Встає, витирає очі.) Піду я, мабуть. Інакше Горленко сам сюди завітає... Прощавай, Іване. Відчуваю, що це була остання наша зустріч. (Губи дрижать.) Жити так, як раніше, я вже, певно, не зможу. Щось змінилося в мені. Назавжди. (Підходить до Котлярєвського, цілує його.) Не згадуйте лихом дурну бабу, Іване Петровичу. (Усміхається через силу - усмішка виходить якоюсь жалісною, нестямною.)

Котлярєвський (заперечливо хитає головою). Навіщо ти так, Машо?.. Ця зустріч дала нам обом багато. (Співчутливо.) Тобі, мабуть, треба привести себе в порядок - подивись-но в дзеркало... Зроду-віку тебе такою не бачив...

Стахівська (байдуже махнула рукою). Зараз це вже не має значення. Все добре... Я от тільки зайду до своєї кімнати, заберу речі. Не проводжай мене. Прощавай! (Виходить поспіхом.)

Котлярєвський збентежено дивиться на двері, пориваючись кинути слідом.

Повільно напливає затемнення. Тихо звучить тужлива мелодія... Потім знову поступово проступають контури добре знайомої нам по першій і другій картинах кімнати, речі в ній. Котлярєвський стоїть біля полиць з книгами, гортає щось з Вольтєра.

Відчиняються коричневі двері, увіходить слуга Микола.

Микол а. Вибачайте, пане Іване Петровичу, але знову привезли двох дітей-сиріт... Родичі привезли.

Котлярєвський (відірвавши погляд від книги). Так це ж добре, Миколо!

Микол а. То мо' їх направити зразу ж... у пансіон? Щоправда, місць там вже давно нема. Норма двісті чоловік, а там - двісті шістдесят два, ви самі вчора казали. Перебір, дишель б йому.

Котлярєвський. Нічого. Місця всім вистачить. А поки що... (Замислився на мент, опісля кинув погляд на старовинний настінний годинник.) А поки що, хлопче, нагодуй краще цих сиріт, адже на обід в пансіон вони вже запізнилися. А потому - я з ними побалакаю і сам відведу до "Будинку виховання". Усе зрозумів?

Микол а. Так точно. Зроблю, як ви волієте. (Кашляє в кулак.) Є ще одна новина, пане Іване Петрови-

чу... Не дуже приємна, щоправда, новина... Мо' навіть вельми неприємна новина, гірка, як отой полин... Люд, скажу я вам, вже давно каверзує - з того і лихо плазує...

Котлярєвський. А покортше? Я тобі не раз говорив, що рапортувати треба по-військовому - стисло і чітко. Цінуй мій і свій час.

Микол а. Вибачайте, пане Іване Петровичу... Отож, у мене знайомий є - в Білій Церкві. У мельника Хведорєнка працює... Михайло Кислиця, кріпак. Сьогодні вранці зустрів я його на нашому ярмарку. Ми ходили туди з Мотрею купувати харчі... Лець впізнав я Мишка - такий собі бородатий машталір... Він приїхав сюди зі своїм хазяїном купувати борошно. Каже, у нас тут воно набагато дешевше, та й мливо краще...

Котлярєвський (нетерпляче). Ну й що? Купили вони тєє борошно?

Микол а. Та купили, його ж у нас, як снігу у полі. А ще - взяли чикилдиhi на цілий пудерок. Проте - се другорядне, пусте...

Котлярєвський. А головне?

Микол а. Сей Мишко Кислиця розповів мені, що у них там... в Білій Церкві... подія одна була. Дуже журлива історія...

Котлярєвський. Яка ж саме? Знову тягнеш, як kota за хвіст.

Микол а. Вибачайте, пане Іване Петровичу... Тільки б вам боляче не зробити...

Котлярєвський. Стерплю. Не бійся, кажи.

Микол а. Отож, та дружина поліцеймейстера... ну та, що була у нас... Стахівська чи Горленко Марія Семенівна... Так вона... Іване Петровичу... спалила якісь папери... застрелила з пістоля полковника Горленка, себто свого чоловіка, а опісля - і себе... прямо в серце. Мишко каже, що з-за ревностів буцімто жінка це скоїла...

Котлярєвський (випускає з рук книгу, вона падає). Коли... це сталося?!

Микол а. Та, мабуть, неділю тому... Я забув спитати у Мишка. Закрутилися ми з Мотрею на тому ярмарку. Там жевжиків та гольтіпак - як реп'яхів влітку в яру; коли купуєш щось, гав не лови... (Із занепокоєнням.) Вам погано, пане Іване Петровичу?! (Підходить ближче до Котлярєвського. Стурбовано.) Ви, пане Іване Петровичу, так зблідли, а на чолі - краплини поту! Мо', якісь ліки принести, га? Настій валеріани з рутою?! Серце, мабуть, так?! Я зараз... я швидко, пане Іване Петровичу...

Котлярєвський (хрипло). Ні-ні, Миколо... нічого не треба. З серцем усе гаразд... Ти йди... йди, Миколо. Залиш мене одного. Йди, друже...

Поглядаючи з тривогою на хазяїна, слуга виходить боком.

Котлярєвський залишається в кімнаті один. Поволі наближається до вікна. Кутики губ - прив'яли, на обличчі - невідробна журба, відчай.

Він довго стоїть біля вікна, дивиться відчужено вдалечінь. По щоках одна за другою скочуються лискучі сльозинки. Тремтливими пальцями він витирає очі...

Завіса.